

**Krzysztof Ostaszewski, Anna Rustecka-Krawczyk, Magdalena Wójcik
„Czynniki chroniące i czynniki ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów” Instytut Psychiatrii i Neurologii, Zakład Psychologii i Promocji Zdrowia Psychicznego, Pracownia Profilaktyki Młodzieżowej Pro-M, Warszawa 2008, str. 75 (Protective and risk factors related to problem behaviours of Warsaw junior high school students)**

W okresie dorastania młodzi ludzie często przejawiają skłonność do zachowywania się w sposób niekonwencjonalny. Nierzadko zachowania te mogą mieć istotny wpływ na ich dalsze funkcjonowanie psychospołeczne (1).

W literaturze przedmiotu początkowo przyjęło się określać te zachowania jako „problemowe”, później zaś zdefiniowano je jako „ryzykowne”. Głównym kryterium klasyfikacji tych zachowań było dotychczas odstępstwo od tradycyjnych norm i wartości, przypisywanych danej grupie wiekowej (2). W ostatnich latach na gruncie profilaktyki dokonana się jednak zmiana punktu widzenia – zaczęto zwracać uwagę na konsekwencje tych działań, w tym na zagrożenia dla stanu zdrowia fizycznego i psychicznego oraz dla rozwoju młodzieży (3). Aktualnie uważa się, że zachowania problemowe/ryzykowne mają tendencję do współwystępowania: pojawienie się jednego zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia innych.

W większości przypadków zachowania te mają charakter przejściowy i stanowią dla młodych osób pewną metodę na radzenie sobie ze stresem, emocjami oraz sposób na osiąganie pożądaných celów czy zaspokojenie potrzeb. W jakiejś mierze służą też podkreśleniu własnej autonomii oraz kreowaniu tożsamości (1, 4).

Zachowania ryzykowne/problemowe, które przemijają wraz z wiekiem pełnią funkcje adaptacyjno-rozwojowe. Te które utrwalają się mają najczęściej związek z indywidualnym nieprzystosowaniem społecznym, często diagnozowanym na pograniczu zaburzeń zachowania i osobowości. Stanowią one poważny problem i wyzwanie dla wielu środowisk, m.in. rodziców, szkoły czy służby zdrowia (5, 6).

Recenzowana publikacja jest typowym raportem technicznym z badań. Przedstawia wyniki z realizacji pierwszego etapu badania nad uwarunkowaniami zachowań problemowych wśród warszawskich gimnazjalistów. Celem głównym wspomnianych badań było uzyskanie wiedzy na temat czynników chroniących i ryzyka dotyczących czterech grup zachowań problemowych, tj. przemocy i agresji, wykroczeń i przestępstw, używania substancji psychoaktywnych oraz przejawiania problemów szkolnych.

Wyniki pozwalają na sformułowanie wstępnych wniosków co do rozmiarów, stopnia nasilenia oraz uwarunkowania określonej grupy zachowań. Projekt był nastawiony głównie na identyfikację czynników chroniących, rozumianych ogólnie jako zasoby indywidualne jednostki oraz cechy środowiska, które kompensują bądź redukują wpływ czynników ryzyka, przyczyniając się do zmniejszenia prawdopodobieństwa wystąpienia zachowań problemowych lub zminimalizowania stopnia ich intensywności (7). Idea poszukiwania czynników chroniących nierozzerwalnie związana jest z koncepcją *resilience*. *Resilience* rozumiane jest jako proces adaptacji pozwalający wyjaśniać fakt, że wiele osób (w tym dzieci), pomimo oddziaływania stresorów, niekorzystnych warunków środowiskowych oraz wpływu patogenów, zachowuje dobre zdrowie psychiczne. W ramach tej koncepcji czynniki chroniące można nazwać buforem, niwelującym działanie czynników ryzyka i w pewnym stopniu gwarantującym odporność, która jest efektem wielu indywidualnych, rodzinnych i środowiskowych właściwości jednostki (8, 9).

Badaniami objęto losową próbę 3.165 uczniów ze 147 klas gimnazjów publicznych, niepublicznych oraz ośrodków szkolno-wychowawczych na terenie Warszawy. Miały one charakter anonimowy i były realizowane na przełomie lat 2006/2007. Informacje pozyskiwano za pomocą wypełnianego przez uczniów kwestionariusza ankiety.

W badaniach uwzględniono wiele czynników mogących mieć wpływ na dynamikę zachowań problemowych, m.in. pozytywne i negatywne wpływy środowiska rówieśniczego, rodzinnego oraz lokalnego (w szkole i w miejscu zamieszkania).

Wzięto pod uwagę istotne zasoby jednostki związane z czasem wolnym, takie jak uczestniczenie w praktykach religijnych, udział w zajęciach pozaszkolnych czy posiadanie zainteresowań. Rozpatrywano także indywidualne cechy, przekonania badanych oraz subiektywną ocenę stanu psychicznego.

Wyniki prezentowane w raporcie obrazują rozmiar zachowań problemowych w badanej grupie oraz pozwalają na wybór czynników mogących stanowić przedmiot działań profilaktycznych w tym zakresie. Szczegółowe wnioski i rekomendacje przedstawione są w podziale na określone czynniki oraz grupy zachowań problemowych. Autorzy raportu, w oparciu o dokonane analizy statystyczne (m.in. analizę regresji logistycznej), identyfikują najbardziej znaczące czynniki chroniące, w tym monitorowanie przez rodziców czasu spędzanego poza domem, subiektywne przekonanie o ważności nauki w realizacji celów życiowych, pozytywny stosunek do nauczycieli, uczestniczenie w praktykach religijnych, dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych i posiadanie konstruktywnych zainteresowań. Ponadto dużą rolę przypisują faktowi posiadania bliskich kolegów/koleżanek, którzy mają negatywny stosunek do używania substancji psychoaktywnych.

Wśród czynników ryzyka za ważne dla zachowań problemowych uznali w szczególności: potrzebę doznawania ekscytujących przeżyć przez narażanie się na niebezpieczeństwo, posiadanie bliskich znajomych – rówieśników oraz osób dorosłych pijących alkohol i używających narkotyków. Z dużą grupą zachowań problemowych związane było także akceptowanie przez badanych przemocy i agresji.

Raport wzbogacony jest nie tylko danymi liczbowymi i procentowymi, ale również prezentacją wykresów i tabel.

Publikacja ta może stanowić punkt wyjścia do dyskusji nad kierunkiem i kształtem dalszych działań profilaktycznych. Wyznacza obszary dalszej pracy, m.in. współpraca z rodzicami i innymi znaczącymi dorosłymi ze środowiska ucznia, rozwijanie zainteresowań czy podtrzymywanie pozytywnego klimatu społecznego w szkole w zakresie motywacji do nauki i rozwoju osobistego, a także wzmacnianie relacji uczeń–nauczyciel.

Większość swego dnia młodzież spędza w szkole, dlatego jej wychowanie spoczywa w równej mierze na rodzicach i na nauczycielach. Ważne jest, aby zarówno jedna, jak i druga grupa potrafiła rozpoznawać symptomy świadczące o wystąpieniu zachowań ryzykownych i umiała wspólnie podjąć działania interwencyjne.

Autorzy adresują raport do szkół i władz oświatowych, do obowiązków których należy organizowanie i udzielanie specjalistycznej pomocy uczniom. Wyniki raportu mogą być jednak interesujące dla każdego, kto chce poznać zarówno przyczyny zachowań problemowych, jak i sposoby ich niwelowania.

Ewa Miturska

Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa

PIŚMIENNICTWO

1. Brzezińska A (2007) *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
2. Jessor R (1987) Problem-Behaviour Theory, Psychosocial Development and Adolescent Problem Drinking. *British Journal of Addiction*, 82, 331-342.
3. Jessor R (1998) New perspectives on adolescent risk behaviour. W: Jessor R (red.) *New perspectives on adolescent risk behaviour*. Cambridge University Press, 1-10.
4. Ostaszewski K (2003) *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
5. Bobrowski K, Czabała C, Brykczyńska C (2005) Zachowania ryzykowne jako wymiar oceny stanu zdrowia psychicznego młodzieży. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 14, 285-292.
6. Wolańczyk T (2005) *Zaburzenia emocjonalne i behawioralne u dzieci*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
7. Ostaszewski K (2005) Podstawy teoretyczne profilaktyki zachowań problemowych młodzieży. W: Deptuła M (red.) *Diagnostyka–profilaktyka–socjoterapia w teorii i praktyce pedagogicznej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 109-135.
8. Garnezy N (1985) Stress resistant children. The search for protective factors. W: Stevenson J (red.) *Recent Research in Developmental Psychopathology*. New York: Pergamon Press Oxford, 213-234.
9. Antonovsky A (2005) *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.